

HAJDU TIBOR

Hogyan alakult át a munkáspárt a bürokrácia pártjává? (1948–1956)

Negyedszázaddal ezelőtt, 1981-ben jelent meg a régi *Valóság*ban cikkem a diplomás túltermelésről, általában a diplomások társadalmi szerepéről a 20. századi Magyarországon.¹ Ebben meg kellett kerülnöm egy 1981-ben még érinthetetlen témát: a diplomások, hivatalnokok, a fegyveres erők beosztottainak tömeges beáramlását a második világháború utáni állampártba, ami utóbbi tagsága szociális összetételének és ezzel együtt társadalmi pozíciójának alapvető megváltozására vezetett 1948–1956 között.

A 19. századi Magyarországon nagy hiány volt „kiművelt emberfőkben”, amin a kiegyezés utáni liberális kormányok igyekeztek segíteni, egyben fokozatosan iskolai végzettséghez kötve a köztisztviselői kinevezéseket, sőt mind több magánfoglalkozást is. Nagyjából 1905 körül sikerült a hiányt pótolni, sőt Trianon után drámai erővel jelentkezett a diplomás túltermelés. Az elcsatolt területekről mintegy 40 ezer értelmiségi menekült a megkisebbedett Magyarországra, 25–30%-kal növelve az elhelyezkedni kívánók táborát, míg az egyetemi hallgatók száma már a világháború végétől erősen megnőtt.

Ezért az 1920-as évek elején először került sor a szellemi pályán dolgozók, illetve oda törekvők számának mesterséges korlátozására. Először, de nem utoljára: hasonló kizorító akciókra az ötvenes évek végéig ötször vagy hatszor került sor. Ez mindig együtt járt a politikailag nemkívánatos elemek elbocsátásával, így a közalkalmazotti pálya a politikailag megbízhatók privilégiuma lett, nem úgy, mint az első világháború előtti liberális érában.

---

1 *Hajdu Tibor*: Az értelmiség számszerű gyarapodásának következményei a második világháború előtt és után. *Valóság* 24(1981) 7. sz. 1–22. (Szándékosan korrigálok most a cím szóhasználatát: értelmiségről írtam eredetileg, ami a 19. századi Magyarországon talán még meghatározható fogalom, de az első világháború után már nem értelmezhető. Vannak elemzők, akik fenntartanak, elválasztva a főiskolát végzett szakemberek tömegétől, de ha megpróbálják definiálni, csak feltételesen tehetik; bizonyos hivatásoktól, mint a papságtól vagy a katonatisztektől nem lehet megtagadni e minősítést, de képzettségük, tevékenységi körük, társadalmi helyzetük speciális jellegű. A régi értelmiség-fogalom feltételezte a széles körű általános műveltséget, ami ma ugyancsak meghatározhatatlan, több idegen nyelv ismeretét, nem utolsósorban a latint, ennek a mai diplomások nagy része nem felel meg. Viszont a főiskolai végzettségűek magukat értelmiséginek tekintik és a specializálódás elkerülhetetlenségére hivatkoznak.)

A második világháború után az értelmiség vérvesztése jelentős, 20% körüli volt. Ezt ellensúlyozta, hogy a háború után automatikusan nőtt a főiskolások és középiskolások száma, ezrével jelentkeztek az addig akadályozott zsidó és katonáskodó fiatalok, az egyenlőség útjára lépő leányok, az érettségizett vagy azt pótlóan tanulni vágyó munkás- és parasztfiatalok. Az 1946–1947-es tanévben már megduplázódott az egyetemi és főiskolai hallgatók száma 1937–1938-hoz képest. Így néhány év alatt pótolni lehetett volna a hiányt erőszakos létszámnövelés nélkül is. 1947–1948-ban már a hallgatók egynegyede volt munkás- és parasztszármazású. A megalomániás politikai vezetés azonban az 1948–1949-es tanév kezdetén úgy döntött: a főiskolákon ugrásszerű létszámnövelésre van szükség.² Ezt azzal indokolták, hogy be kell engedni a munkás- és parasztfiatalokat a tantermekbe, ami pedig már úgyszólván folyamatban volt. A politikai vezetés azonban nagyarányú tisztogatást hajtott végre az államapparátusban – mint mindenütt – és az elbocsátottakat akarták pótolni, abban a hitben, hogy az új munkás-parasztszármazású értelmiség automatikusan az új rendet fogja támogatni.³ A rendszerváltozás természetesen szükségessé tett bizonyos személycseréket a vezető funkciókban, a rendőrségen, a tisztikarban, de az elbocsátások messze meghaladták a racionális mértéket.

Az 1945-ös igazolási eljárások során még csak az igazolásra bocsátottak 2–3%-át nem igazolták, az 1946-os B-listázásnál viszont már mintegy 62 ezer közalkalmazottat bocsátottak el,⁴ ezek egy része ugyan nem sorolható szellemi kategóriába, de a közalkalmazottak nem kevesebb, mint 30%-a vesztette el állását. A hivatalnokok létszáma azonban nem csökkent; ugyanis ez a leépítés a korábbi hasonló kampányokkal ellentétben nem erre törekedett, társadalompolitikai célzatú volt, tehát a régieket újakkal akarta kicserélni, elsősorban munkáskaderekkel, de felhasználta a megbízhatónak tekintett, a Horthy-rendszerben nem kompromittált, többé-kevésbé iskolázott zsidó fiatalságot is. E mellett a bizonytalan, változó helyzetben az addig szabad pályán mozgó diplomások legtöbbször (még az orvosok is) a közszolgálatba törekedtek. A magánszféra nagyobb részét államosították, a közalkalmazottak létszáma ezért sem csökkent, mert sok addig magánalkalmazott banktisztviselő, üzemi tisztviselő és mérnök stb. került soraikba.

Az 1948–1950-ben kiépülő túlzott centralizáció addig nem látott méretű nyilvántartási és ellenőrző apparátust növesztett, amelynek alsó szintjein lassan

2 Ezt nyilvánosan Révai József indokolta meg 1948. szept. 16-án, híres MÁVAG-gyári beszédében. Révai abból a hamis adatból indult ki, hogy a diákoknak 5%-a munkás- és parasztszármazású, 95%-ban a vagyonos osztályok gyermekei tanulnak az egyetemeken, tehát „meg kell törni, meg kell szüntetni a régi vagyonos osztályoknak műveltségi monopóliumát”. (Ld. *Révai József: Munkásifjakat az egyetemre és a középiskolákba*. In: *Uő: Élni tudtunk a szabadsággal. Válogatott cikkek és beszédek [1945–1949]*. Bp. 1949. 627–631.) A valóságban ekkor a hallgatók mintegy 20%-a volt vagyonos szülők gyermeke.

3 Erről újabban ld. *Majtényi György: A tudomány lajtorjája. „Társadalmi mobilitás” és „új értelmiség” Magyarországon a II. világháború után*. Bp. 2005.

4 *Jakab Miklós: Társadalmi változás és a magyar értelmiség 1944–1948*. Bp. 1979. 25.

el tudott helyezkedni az elbocsátott régi tisztviselők egy része is. Az értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak száma az 1930-as 58 ezerről 1963-ra 157 ezerre nőtt, az „egyéb szellemi”, tehát nem fizikai dolgozóké 214 ezerről 742 ezerre, együtt a keresők 19,3%-ára nőtt.⁵ Az egyetemi és főiskolai hallgatók száma 1938-ban 12 881, 1961-ben 44 585.⁶

Bizonyos pályákon áldásos és szükséges volt a gyors létszámemelés, elsősorban az agrármérnöki, utána a műszaki képzésben, és magában a kibővült oktatásban, de már ekkor fölösleges létszámemelést, magyarul bürokratizálódást segített elő a közigazgatásban, nem beszélve a példátlanul felduzzasztott rendőr- és katonatiszti karról.

Proletárdiktatúra vagy a bürokrácia útja az osztályhatalomhoz?

Egyik sem. Mégis, érdemes felvetni ezt a kérdést nem az ideológiák, hanem a tények síkján. Magyarország 1944-től 1989-ig a második világháborúban győztes nagyhatalmak megállapodása szerint a szovjet befolyási övezetbe tartozott, ehhez képest a magyar belpolitika, a belső erőviszonyok másodrangúak voltak. Mint 1968, a prágai tavasz és nyara óta tudjuk, még akkor is, ha a szovjet csapatokat esetleg kivonják. Sztálin politikája változásainak megfelelően, 1948-ig nálunk nem is illett proletárdiktatúráról beszélni, attól kezdve viszont kötelezővé vált, noha a Szovjetunióban már a húszas években elveszítette eredeti tartalmát, csupán nevéhez ragaszkodtak, a forradalom folytonosságát igazolandó. Ott már akkor kialakult a pártállam és az azt működtető párt- és állami bürokrácia, illetve az azzal egybeforró katonai és rendőri diktatúra.

A *Magyar Kommunista Párt*ban 1945-ben jelentkezett a „nem egyidejű egyidejűségének” veszedelmes történelmi képlete, súlyos belső konfliktusokat okozva. A régi kommunisták, sőt a szociáldemokrata pártból jöttek is még az 1917-es forradalom, a lenini idők ideológiáján és történetén nevelkedtek, azt ismerték igazán, elhitték, hogy a sztálinizmus annak szerves folytatása, tehát a párt „a munkásosztály élcsapata”, aszketikus forradalmárok tábora, célja az állam lerombolása, az egyfajta munkádemokráciának elképzelt proletárdiktatúra. A Moszkvából vagy a nyugati emigrációból hazatértek ennél többet tudtak, de 1948–1949-ig reménykedtek a Rákosi és Révai által hirdetett népi demokráciában, mint proletárdiktatúra nélküli, békés és lassúbb átmenetben a szocialista célhoz.

Ezért Magyarországon a „proletárdiktatúra”, ha nem is fedte a valóságos hatalmi viszonyokat, 1947–1948-tól az ötvenes évek elejéig nem is volt teljesen tartalmatlan, némiképpen hasonlóan Szovjet-Oroszország első éveéhez. A meg-

5 Andorka Rudolf–Harcza István–Kulcsár Rózsa: A társadalmi mobilitás történeti tendenciái. Bp. 1975. (Statisztikai időszaki közlemények 343.); Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Bp. 1982.

6 Andorka R.–Harcza I.–Kulcsár R.: i. m.; Andorka R.: i. m.

szálló hatalom nem vette át az állam funkcióját, mint Németországban, tehát vele együttműködő magyar államra, rezsimre volt szüksége, amely korlátozott szuverenitással rendelkezett. Ennek jellegét befolyásolta, hogy a nyugati hatalmak ragaszkodtak bizonyos demokratikus keretekhez, Sztálin pedig nagyjából 1947 nyaráig, a hidegháború kezdetéig számolt kívánságaikkal, a háborúban kialakult hatalmi szövetség fenntartása reményében. Tehát Magyarországon korlátozott parlamenti demokrácián alapult az ugyancsak korlátozott hatalmú állam. A választásokon és a kormányban csak olyan „demokratikus” pártok vehettek részt, amelyek ellenzékként álltak szemben a szövetségesek ellen háborút viselő Horthy-rendszerrel. Az új hatalom kétpólusú volt – egyik pólusán a két munkáspárt (MKP és *Szociáldemokrata Párt*),⁷ amelyek fő bázisa kétségtelenül az őket aktívan támogató szervezett munkásság, másik pólusán a hagyományos Kisgazdapárt, amely a parasztság többsége mellett élvezte a párt nélkül maradt „történelmi középosztály”, tehát a diplomások többségének, velük a régi államapparátusnak támogatását is. Látni fogjuk, hogy minden erőlködés és mézesmazdag ellenére, a munkáspártok soraiba lépő „haladó értelmiség” 1945-ben és még 1–2 évig kisszámú.

A két munkáspárt tehát nem is tehetett mást, mint hogy támaszkodott a munkásságra, amely akkor még a sikerek láttán és történelmileg meghatározott helyzetének megfelelően támogatta is őket. Ezt mutatja mind a párttagság és a pártaktíva összetétele, mind a választások eredménye. Az 1945-ös és 1947-es választásokon is ott került többségbe a két munkáspárt együtt, ahol a nehézipari, közlekedési és bányamunkásság erősen koncentráltódott egy-egy választókerületben: Pestkörnyéken, a Borsod-nógrádi és Dorog-tatai medencében, Győrött, Mosonmagyaróváron, Szolnokon, Pécsen és környékén stb.⁸ (Ha összevonjuk a két munkáspárt eredményeit, mérséklődnek a szubjektív, politikai hatások és kidomborodik a szavazók osztály-megoszlása.) Természetesen a politikailag aktív, szervezett szakmunkásokra (bányászokkal, vasutasokkal stb.) gondolok; a magyar szocialista mozgalom nagy illúziója volt, hogy szorgos felvilágosító munká-

7 Miután az olvasónak feltűnhet, hogy a hatalom egyik pólusaként nem az MKP-ról beszélek, ahogyan manapság többnyire szokásos, hanem a KP-ról és az SZDP-ről, ezt röviden megindokolnám. Annak ellenére, hogy a KP 1935 előtt és 1948-tól ismét ellenségének tekintette a szociáldemokráciát, a világháború szövetségessé tette őket, és együttműködésük 1947 végéig a tettek síkján csaknem zavartalan volt, programjuk hasonló. A szociáldemokrata képviselők Kovács Béla elhurcolásától az államosításokig mindent megszavaztak, ha később erre nem is emlékeztek szívesen. A párttagság sem látott nagy különbséget a két „munkáspárt” ideológiája és céljai között. Más kérdés, hogy Rákosiék barátságos gesztusai a „testvérpárttal” szemben nem voltak őszinték és alig várták, hogy felfelhassák.

8 A választások eredményét elemzi *Balogh Sándor*: Szabad és demokratikus választás – 1945. In: Parlamenti képviselőválasztások 1920–1990. Tanulmányok. Szerk. Földes György–Hubai László. Bp. 1994. 213–242.; *Hubai László*: A magyar társadalom politikai tagoltsága és az 1947-es választások. In: Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949. Szerk. Feitl István–Izsák Lajos–Székely Gábor. Bp. 2000. 98–117.; *Magyarország XX. századi választási atlasza*. Szerk. Hubai László. Bp. 1999.; Az 1945. évi november 29-re Budapestre összehívott Nemzetgyűlés almanachja. 1945. november 29–1947. július 25. Főszerk. Vida István. Bp. 1999.

val megnyerik a szakképzetlen munkások nagyobb tömegét, ami még 1945–1947 között is csak részben és felszínesen történt meg, bár a polgári szemlélt megteveszthették a demonstrációk és a de facto kötelező szakszervezeti tagság.

Mikor a megváltozott szovjet politikának megfelelően az MKP, egyelőre szövetségben az SZDP-vel, valamint a Parasztpárt és a Kisgazdapárt balszárnyával, az 1947-es választások után (azok eredményét negligálva) puccszerűen átvette a hatalmat, bár szervezett ellenállásba nem ütközött, nem rendelkezett még céljainak megfelelő államgépezettel, annak kiépítése éveket vett igénybe. Az állam régi elemeit részben eltávolították, részben átalakították, ehhez legalábbis néhány évig nagy szükség volt a munkásság aktív támogatására, aminek egyik megnyilvánulása volt az állami, önkormányzati és más szervezetek feltöltése „munkáskaderekkel”, sőt ez években még számítani lehetett a parasztság nem jelentéktelen részére is. (Az MKP paraszti bázisa mérhető a hivatkozott választási elemzésekben is: 1945-ben az MKP Csanád vagy Békés megyében ugyanolyan erős, mint Nógrád vagy Komárom megyében.)⁹

Az 1947 végét követő talán két évben tehát az államhatalom magán viselte a munkásállam, a proletárdiktatúra bizonyos formális vagy valós jegyeit. Pontosabb lenne azt aláhúzni: egyre inkább formális, de nehéz lenne megmondani, a nyilvánosság, sajtószabadság stb. eltűnésével: mikortól és mennyire formális. Tehát még hipotézisként is óvatosan merem megkockáztatni: 1947 végétől esetleg még 1950 tavaszáig (a szociáldemokrácia és a hagyományos szakszervezetek elteni nyílt fellépésig) tart az a periódus, amikor a munkásság az egyesülő „munkáspártot” aktívan támogató hatalmi tényezőként szerepel. A munkásság és a szegényparasztság passzivitásba vonulása vagy elfordulása a párttól, mint az új hatalom, a pártállam kiépülése a sajtószabadság likvidálása miatt latens folyamat és a pártvezetést sokkoló módon csak 1956-ban manifesztálódik.

Az ötvenes évek öntudatlanul megvalósították a kommunista „végcél” fontos tételét: az osztályok likvidálását, persze nem úgy, ahogy Marx és Engels képzelték. Az öntudatos szakmunkás-osztályt előbb felhígították az átképzősök és segédmunkások seregében, szakszervezeteit elvették, kapcsolatait szétvagdoszták, tanulni és váltani kész tagjai átléphettek a bürokrácia, illetve a diplomások soraiba, sorsára hagyva a „magányos tömeget”.¹⁰

Az új államapparátus kiépülése, heterogén személyi állományának összeforrása azonban még éveket, több, mint egy évtizedet vett igénybe, s miután a nagy létszámú, de csekély értékű hadsereg nem volt igazi hatalmi tényező – ez 1956-ban mindenki számára láthatóan megmutatkozott – a munkásság politikai aktivitása viszont gyorsan csökkent az ötvenes évek második felében, a hatalom

⁹ Balogh S.: i. m. 233–238.

¹⁰ David Riesman amerikai szociológus *The Lonely Crowd* c. 1950-ben megjelent és hamarosan bestselleré vált könyvében (magyarul *Uő: A magányos tömeg*. Bp. 1973.) riasztó képet fest az Európára is áterjedő amerikai átlagember-típusról, amelyet már nem a konzervatív tradíció vezet, nem is kötődik szakszervezeti vagy civil szervezethez, hanem magára hagyottan orientálja a tömegmédiá, az őt behálózó propaganda.

igazán csak a megszálló hadseregre támaszkodhatott, no meg az *Államvédelmi Hatóságra*, ez viszont Sztálin halála után politikai, irányítási válságba került. Ezzel csak utalnék arra, hogy az 1956-os földindulás akkor érte az uralkodó pártot, amikor annak társadalmi bázisa már leszűkül, hatalmi gépezete viszont még gyenge lábakon állt. Magán a párton belül is hasonló átmenet ment végbe: Rákosi és klikkje önhittségében és nem teljesen indokolatlan bizalmatlanságában szétverte a régi munkásmozgalmi káderek amúgy sem túl népes és egységes táborát, a „tisztamúltú fiatalokból” épülő új apparátus még nem tudta pótolni azt.

Fehérgallérosok és szocializmus 1945 előtt

Mielőtt tovább megyünk, vessünk egy pillantást a múltba; hogyan alakult diplomások és szocializmus viszonya a pártállam kiépülése előtt? A történelmi tisztánlátást gyakran megzavarják a háttérrel fényűző elhomályosító jelenségek. Jelen esetben arra utalnék ezzel, hogy miután néhány kiváló értelmiségi mindig a szocialista mozgalom mellé állt – mint a mozgalom hőskorában Táncsics Mihály, Kászonyi Dániel, Csillag Zsigmond, Ágoston Péter, Szabados Sándor, Szabó Ervin, a 20. század elején Kunfi Zsigmond, Landler Jenő, Varga Jenő –, vezető szerepük, irodalmi munkásságuk azt a látszatot kelti, mintha a mozgalomnak a szakmunkások mellett kezdettől számottevő elemét alkotta volna a „szocialista értelmiség”. Nem így volt. A *Magyarországi Szociáldemokrata Párt* 1890-es megalakulásakor a párttagság túlnyomó többsége szakmunkás, mellettük sok a kisiparos, miután azokban a szakmákban, ahol ez lehetséges, elég nagy a munkássorba süllyedő kisiparosok, illetve a kisiparosként önállósuló szakmunkások száma, utóbbiak sokszor iparosként is párttagok maradtak vagy anélkül támogatták a munkásmozgalmat.

A „fehérgallérosok”¹¹ száma viszont kimutathatóan elenyésző. Közalkalmazott kivételesen lehetett csak szocialista párttag, a szabad pályán működő orvosok, mérnökök, újságírók közül mutatóba akadt néhány. Az 1890-es években 20–30 ezer magántisztviselő dolgozott Magyarországon, ezek már 1893-ban szervezkedni kezdtek, de nem szociáldemokrata alapon, noha a munkaadókkal szemben hasonló követelésekkel léptek fel, mint a munkások.¹² Voltak a szociáldemokráciával rokonszenvező magánalkalmazottak, akik javasolták a csatlakozást a szocialistákhoz, arra hivatkozva, hogy a gyári tisztviselők és más magánalkalmazottak jövedelme, anyagi helyzete alig különbözik a szakmunkásokétól. Bár ez igaz volt, nem vették figyelembe, hogy a tisztviselő helyzete a termelésben mégis más, mint a munkásé. A munkás karrierjének csúcsa a mestervizsga,

11 C. Wright Mills közismert fehérgalléros-kékgalléros megkülönböztetése, bár precíznek ez sem mondható, világosabban határolja el a két dolgozó osztályt, mint az értelmiség, szellemi dolgozó stb. fogalmak.

12 *Bódy Zsombor*: Egy társadalmi osztály születése. A magántisztviselők társadalomtörténete 1890–1938. Bp. 2003. (A múlt ösvényén) 82–83.

ha ennél többet ér el (pl. művezető lesz), akkor már nem munkás, amíg munkás, csak munkájának megfelelő bért remélhet, nagyobb képzettsége, munkájának jobb minősége, viszonya feletteseihez csak minimális kedvezményeket hozhat; érdeke azonos munkástársaiéval. A tisztviselő előléphet, tehát kollégáival konkurenciaharcban áll, míg a főnökhöz való viszonya előmenetel forrása lehet.

Ezért Beck Salamon, a későbbi neves jogász, akkor még radikális egyetemista, előrelátóan jósolta meg, amikor a magántisztviselők 1906-os nagygyűlésén „egy kis töredék a szocializmus eszméjének, a proletár ideológiának képviselésében jelent meg”,¹³ hogy nem lesz sikerük, mert a magántisztviselő a fenti okok miatt nem osztályharcot kíván vívni, hanem betagolódni, érvényesülni a kapitalista társadalomban. Felleptek ugyan továbbra is szociáldemokrata csoportosulások a magántisztviselő-szervezetekben, majd önálló szakszervezetet alakítottak, de ez az első világháborúig csak a kollégák 1–2%-át vonzotta magához.¹⁴ Mellesleg a pártot és a szakegyleteket megszerző munkások sem fogadták mindig lelkesedéssel a soraikhoz csatlakozó „lateinereket”.

A világháború kitörésekor az önállósult szociáldemokrata magánalkalmazott-szövetségnek a hozzá csatlakozott kereskedelmi alkalmazottakkal együtt mintegy ezer tagja volt, a szakszervezeti tagság 1%-a. (A szakszervezeti tagság 1939-ig nagyjából egyet jelentett a SZD-párttagsággal.) Létszámuk a háborús megpróbáltatások hatására lassan emelkedett, de 1916. december 31-én még mindig csak 1412 fő volt.¹⁵ Jelentős létszámú szervezetté a magánalkalmazott-szövetség csak 1918–1919-ben, a forradalmi események hatására vált. Tagjainak száma már az őszi rózsás forradalom előtt megközelítette a húszezret, majd a kereskedelmi alkalmazottak különválása után is meghaladta a 23 ezer főt. Több új fehérgalléros szakszervezet is alakult, a pénzügyi tisztviselők, biztosítási tisztviselők, gyógyszerész-segédék régi egyesülete csatlakozott a *Szakszervezeti Tanács*hoz, a magánalkalmazottaktól különvált a mérnök-szakszervezet, megerősödött a szocialista tanítómozgalom, s amiről addig szó sem lehetett, megalakult a közalkalmazottak szakszervezete, a forradalomban legalizált Vasutas Szakszervezetbe több ezer tisztviselő is belépett. Jászai Samu kimutatása szerint „1917. december 31-én 215 222 tagja volt a magyarországi szakszervezeteknek, 1918. december 31-én ez a szám 721 437-re emelkedett. Az 1918. évi december 31-i teljes taglétszámból 591 771 a fizikai munkás, a kereskedelmi és közalkalmazottak, valamint a többi rokonfoglalkozások száma 129 666 volt”.¹⁶

A Tanácsköztársaság kikiáltása után tovább nőtt a tisztviselő-szakszervezetek taglétszáma, de a forradalom leverése után a közalkalmazottak szervezkedését (a vasutasokét is) újra betiltották, a magántisztviselők, pénzügyi tisztviselők szervezete viszont megmaradt, sőt azoknak egy része, akiket a „polgári” szakmai

13 *Beck Salamon*: A magánhivatalnokok szervezkedéséhez. Huszadik Század 7(1906) 5. sz. 461.

14 Erről bővebben ld. *Bódy Zs.*: i. m.

15 Szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1914–1916. A magyarországi Szakszervezeti Tanács jelentése. Bp. [1917.] 11–12.

16 *Jászai Samu*: A magyar szakszervezetek története. Bp. 1925. 233.

egyesületekkel való forradalmi fúzió hozott, a forradalmak után is hű maradt a szocialista szakszervezetekhez. 1924-ben a kereskedelmi alkalmazottak létszáma 4500, a pénzügyi tisztviselőké 3200, a magántisztviselőké 6700 körül stabilizálódott.¹⁷ Néhány kisebb, pár száz tagú szervezettel együtt a két világháború között a szakszervezeti mozgalomban a white collar aránya 10–15% körül ingadozott, ami nagy előrelépés az első világháborút megelőző évekhez képest, de nagy különbséget is tükröz, hiszen a társadalomban a különböző kereskedelmi és magánalkalmazottak nem voltak kevesebben a szakmunkásoknál. Érdeemes megjegyezni, hogy a szervezett magánalkalmazottak többsége budapesti és környéki és már csak ezért is sok köztük a zsidó (ami viszont sokszor nehezíthette mások csatlakozását), akiknek egy részét nem annyira a szocialista felfogás, mint a védelem, befogadó szervezet keresése vitte a szakszervezetekbe. Másrészt kétségtelen, hogy a nem fizikai dolgozók szakszervezeteinek befolyása kiterjedt a szervezethez nem csatlakozók jelentős részére is.

A második világháború éveiben, főleg miután a német vereség előreláthatóvá vált, oldódott a baloldali elszigeteltsége, ez a fordulat azonban csak egy elitre terjedt ki, a tisztviselők, pedagógusok szélesebb köreire már csak a háborús terror miatt sem. Elterjedt nézet, hogy a kisebb létszámú, de azért szimpatizánsokkal együtt több ezer embert hatása alatt tartó illegális kommunista mozgalom nagyrészt értelmiségiekből, diákokból állt. Ez még a vezetők szűkebb körére is csak részben érvényes. Borsányi György reprezentatív vizsgálata szerint a rendőrség látókörébe került kommunisták mintegy 13,55%-a fehérgalléros, ezeknek fele magántisztviselő, negyede diák, a negyedik negyed: pedagógus, író, művész, mérnök, orvos volt. Közalkalmazott alig.¹⁸ Tehát a fővárosi magántisztviselők az egyetlen tanult strátum, amelynek néhány százaléka megfordult a kommunista vagy azzal kapcsolatos illegális mozgalomban.

A háború végén az SZDP taglétszáma megsokszorozódott, a nagy háborús veszteségek ellenére, noha az addig is a kommunistákhoz húzókat, vagy a háborús élmények, a *Vörös Hadserg* győzelmei és a konjunktúra hatására az MKP-hoz csatlakozókat elvesztette. A százezres szakszervezeti tagság különben sem oszlott egyértelműen kommunistákra és szociáldemokratákra, konkrét kérdésekben egyik vagy másik irányattal vagy éppen valamelyik „frakcióval” szimpatizáltak, de választani köztük 1945 előtt nem kellett. (A különböző párttörténeti narratívák utólag a valóságosnál határozottabbnak tüntették fel a sokszor elmosódó vagy alkalmi kötődéseket és kapcsolatokat.)

Az SZDP taglétszáma 1947 végére így is megközelítette a 700 ezer főt, minden városban és a legtöbb faluban alakult pártszervezet, olyanokban is, ahol negyedszázada nem volt. Az új belépők többsége addig szervezetlen munkás volt, de a párt sokszázézes tagságával néppárt jelleget vett fel, „tömegbázisát ugyan továbbra is az üzemi, gyári munkások, zömükben szakmunkások alkották, ám

¹⁷ I. m. 271. stb.

¹⁸ Borsányi György: *Ezernyolcszáz kartoték a budapesti baloldalról*. Valóság 26(1983) 9. sz. 23. stb.

arányuk a párttagság soraiban csökkent, mellettük megnőtt a mezőgazdasági dolgozó tagok száma (mintegy 150 000–200 000 fő), s jelentősen megugrott az értelmiségi, tisztviselői, szellemi foglalkozásúak aránya. Az SZDP valójában a bérből és fizetésből élő munkások, értelmiségiek, tisztviselők, kisiparosok, kiskezdekedők, középrétegekhez tartozók pártjává változott.”¹⁹

A koalíciós évek sajátossága, hogy a lakosság igen jelentős hányada tagja lett valamelyik pártnak, példátlanul a hazai pártok történetében. A Kisgazdapárt esetében ez nemcsak a párt összetételét változtatta meg, de bizonyos fokig a vezetőségét, sőt politikai arculatát is. Az MKP és az SZDP vigyázott arra, hogy a vezetés a régi kezekben maradjon, még inkább arra, hogy a tagság összetételének változása ne befolyásolja a párt politikáját. Sok új országos és helyi vezető is megjelent a politika porondján, de ezek csak a felső vezetés irányvonalát követhették, önállósodásra, akár sajátos megyei politizálásra nem kaptak lehetőséget. Ez a homogenizálás eltakarta azt a ténytet, hogy az összetétel változása mégiscsak kihatott a pártok jellegére.

A fehérgallérosok bevonulása az állampártba

Eltelkintve a kérdés más aspektusaitól, csak témánkkal kapcsolatos oldalára utalnék; 1944-ig közalkalmazott nemigen lehetett politikai párt tagja, hacsak a kormánypárté nem. Úgy is mondhatnám: a köztisztviselőtől elvárták, hogy kormánypárti legyen és eszerint szelektáltak. Ezért az érintetteket nem is nagyon lephették meg a B-listázás politikai szempontjai és miután az új demokráciában egyáltalán nem kifogásolták, ha a köztisztviselő, akár rendőrtiszt vagy katonatiszt, párttag, sokan jelentkeztek, hol személyes szimpátia, hol aszerint, milyen párti a miniszter vagy esetleg kiktől kell félni az igazolóbizottságban. Az 1948–1949-es MDP-tagfelülvizsgálat adatai szerint több ezer volt vagy aktív régi katonatiszt lépett be az MKP-ba.²⁰

Király Béla (akkor vezérkari százados) két szemponttal indokolta belépését 1945-ben az MKP-ba: „a Kommunista Párt irányítója volt a földreformnak. Én a földreformnak hosszú évekkal korábban is híve voltam. És így az az idegenkedés, amely bennem, a hivatásos tisztben élt – hogy is mondjam? – tompult. De volt itt egy gyakorlati ok is. Amikor a mindenkire kötelező módon igazolóbizottság elé álltam, annak a vezetője figyelmeztetett: örült veszélybe kerülök, ha kiderül a fogságból való szökésem. Mit tegyek? Három dolgot tehetsz, mondta. Elmégy nyugatra, vagy illegálisba vonulsz, vagy belépsz a Kommunista Pártba.”²¹

19 *Strassenreiter Erzsébet*: A szociáldemokrata tömegpárt szervezeti fellendülése és megerősödése (1944. október–1948. június). In: A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Főszerk. Varga Lajos. Bp. 1999. 85.

20 Magyar Országos Levéltár (= MOL) 276. f. 106. cs. 8. ó. e.

21 *Király Béla*: Ahogy a tábormok látta. [Bokor Péter interjúja.] In: *Király Béla*: Forradalomtól forradalomig. Válogatott tanulmányok, beszédek és interjúk 1982–1990. Bp. 1990. 8.

Természetesen sok olyan vasutas, postás, közüzemi alkalmazott volt, aki addig is rokonszenvezett az SZDP-vel, de csak 1945-ben iratkozhatott be. A köztisztviselők megjelenése a szocialista pártokban ekkor még csak minőségi problémát jelentett, múltjuk elbírálását, beilleszkedésüket stb. – mennyiségileg nem veszélyeztették a még nagy többségben levő munkások és (többnyire ugyancsak új belépő) parasztek hegemóniáját.

Az MKP eleinte megpróbálkozott az egykori lenini élcsapat-fogalomból kiindulva a létszám korlátozásával, a tagjelöltek „lekáderezésével”, de hamar be kellett látnia: akit elutasít, jelentkezik a konkurenciánál s rontja a párt választási esélyeit. Ezután tehát felvettek addig a szakszervezetektől is távol maradó munkásokat, „kisnyilasokat”.²² A fontos pozíciót betöltő köztisztviselőkre, rendőrtisztekre, katonatisztekre, gazdasági vezetőkre pedig, különösen az 1947-es választások előtt, sok esetben erős nyomást gyakoroltak, hogy a párthoz kössék, ahogy akkor mondták: oda „bepofozzák” őket. Ez ugyan sok régi kommunistának nem tetszett, de a beléjük táplált machiavellizmus, „most ez kell, most ezt csináljuk” megnyugtatta őket.

Rákosi 1948 áprilisában megjelentette *A párt: élcsapat* című cikkét,²³ amely ugyan nem oldott meg semmit és érdemben nem is tértek vissza rá, de a szándékait ez években jól leplező Rákosi egyszer kibökte az őszintét; ezért a cikk jól tükrözi az 1917 utáni évek forradalmi eszméin nevelkedett kommunisták és szimpatizánsok konfrontációját az 1945 utáni szovjet kommunista párt gyakorlattal. Rákosi felelevenítette Lenin 1921 előtti nézeteit az avantgárd proletárpártokról, a hivatásos forradalmárok pártjáról, noha tapasztalhatta, hogy az SZKP, tovább hangoztatva a régi jelszavakat, már régen szakított az „élcsapat” igényével, abból legfeljebb annyit őrzött meg, hogy igyekezett magasan tartani a munkás párttagok arányát, ennek érdekében többmillióra növelve a taglétszámot. Rákosi utalt is az 1936-os szovjet alkotmányra, amelyben a párt már nem mint a proletariátus, hanem mint a „dolgozó nép élcsapata” szerepel.

„A Magyar Kommunista Pártot nem lehet egyszerűen párhuzamba állítani a Szovjetunió bolsevik pártjával. De azt meg lehet állapítani, hogy a mi pártunkban viszonylag is – és még inkább abszolút számokban – sokkal kevesebb az olyan kommunista [...] aki alkalmas arra, hogy a harci vezérkar tagja legyen. Ebből az következik, hogy pártunknak sokkal kisebbnek kellene lennie viszonylag is, mint a bolsevik pártnak. Ehelyett mit látunk? Pártunk taglétszáma tavaly ősszel elérte a 800 000-et, s a pártkönyvcsereével kapcsolatos sokezres kihagyás

22 Sokat írtak a KP „kisnyilas” tagjairól (nem mintha más pártokba nem jutott volna az egykori nyilaspártok százezres tagságából) a kérdés konkrét vizsgálata nélkül. Az MKP vezetése már 1945 elején elvi határozatot hozott arról, kit lehet felvenni közülük, aki pedig egyéni példákat, adatokat akar megismerni, sokat megtudhat az 1948–1949-es MDP-tagfelülvizsgálat dokumentumaiból (MOL 276. f. 106. cs.), ahol az egyik fő cél éppen az egykori nyilasok kiszűrése volt.

23 *Rákosi Mátyás: A párt: élcsapat*. Szabad Nép 1948. ápr. 18. 3. Kötetben: *Rákosi Mátyás: A párt: élcsapat*. In: *Uő: Építjük a nép országát*. Bp. 1949. 16–28.

ellenére közeledik a millióhoz²⁴ [...] Ez a szám magában véve mutatja, hogy a mi pártunk összetételében rég megszűnt a munkásosztály élcsapata lenni: ehelyett már magában foglalja az ipari munkásság abszolút többségét.”²⁵

Rákosi cikke csak zavart okozott, felélesztette a régi harcosokban anakronisztikus illúzióikat. Megpróbálkoztak egyfajta „belső párt” kiépítésével, állítólag közel százezer „pártmunkás-igazolványt” nyomtattak (egyébként az SZDP-ben hasonló kísérlet volt a „Kunfi-gárda”), ez a kezdeményezés azonban néhány hónap alatt elhalt. Többé nem néztek szembe a valós problémával, az MDP és utódai taglétszáma a lakosság nagyságához viszonyítva egészen a nyolcvanas évekig meghaladta a szovjet tömegpárt arányait is. A régi illúziók felvillantása az 1948–1949 telén végrehajtott tagfelülvizsgálatnál vált realitássá, akkor is konfúzus és kontraproduktív módon.

Az egyesülés után végrehajtott felülvizsgálat csak szavakban tűzte ki célul az „élcsapat” ideáljához való közeledést. Az egyesülés előtti hónapokban, 1948 tavaszán az MKP létszáma 887 ezerre nőtt. Ehhez jöttek a szociáldemokraták: bár sokat vettek át, mint „jobboldalit”, még többen voltak, akik nem jelentektek át, velük az egyesült párt létszáma mégis 1 millió 128 ezerre emelkedett. A felülvizsgálat során 178 ezer főt kizártak, 123 ezret tagjelöltté minősítettek vissza,²⁶ de legalább százezren nem is jelentek meg a felülvizsgáló bizottságok előtt, további tízezrek nem vették át új tagkönyvüket.²⁷ Így bár a hosszadalmas

24 Ekkor még pontos pártstatisztika nem készült. A pártszervezetek jelentéseinek összesítése szerint 1945 júliusában 226 ezer MKP-tag volt csak, részben, mert még ragaszkodni próbáltak bizonyos követelményekhez, részben, mert a Dunántúlon még kevés szervezet alakult. Az 1945-ös választások előtti tagtoborzás októberre körülbelül 508 ezerre emelte a létszámot. Pontos kimutatást először az 1946. szeptemberi pártkongresszusra próbáltak összeállítani, ennek összege 653 ezer fő. A részletesebb adatokat közli: Szabó Éva: A Magyar Kommunista Párt c. statisztikai tanulmányában, megjelent a *Legyőzhetetlen erő. A magyar kommunista mozgalom szervezeti fejlődésének 50 éve c. tanulmánykötetben*, (Szerk. Erényi Tibor–Rákosi Sándor, Bp. 1968.) 155–190.

25 Rákosi M.: i. m. (1949) 17–18.

26 A részletesebb adatokra ld. Rákosi Sándor tanulmányát (se rokona, se ismerőse Rákosi Mátyásnak): *A Magyar Dolgozók Pártja*. In: *Legyőzhetetlen erő* i. m. 193. és köv. oldalak. Az ünnepi kiadványnak szánt kötet tanulmányai az MKP és utódpártjai szervezeti felépítéséről, létszámadatairól változatos színvonalúak, de több közülük adatgazdag, hiteles, értékes feldolgozás, témánkhoz elsősorban Borsányi György, Szabó Éva, Rákosi Sándor írásai nyújtanak sok információt. Az értékes adatokat és elemzéseket a kor követelményeinek megfelelő optimista szósszal kellett leönteni, de ezen átlát a gyakorlott kutató. Ahol az adatok a megjelenést végképp veszélyeztették volna, a fenti szerzők kímélő módszert alkalmaztak, így Rákosi Sándor nem számszerűsítette azokat, akik nem is jelentek meg a felülvizsgálaton, csak annyit mond róluk, hogy „sokan nem vették át tagsági könyvüket”, tehát a valós taglétszám kisebb a hivatalos statisztikában megadottnál (i. m. 197.).

27 „Fejér megye taglétszámának 5% nem vette át tagsági könyvét”.

„*Veszprém megye, Várpalota*. 149 tag, 51 tagjelölt nem vette át tagsági könyvét. Ágoston István elvtárs (ideiglenes titkár) szerint a bányászok és bányászasszonyok többsége, akik nem vették át tagsági könyvüket. Ez egyrészt onnan adódik, hogy [...] az előző pártvezetőség több fasiszta tagjai elszakadtak a párttagságtól [...]” B. I. „azzal agitált, hogy több fizetést akartak Rajkék adni a munkásságnak és ezt Rákosiék nem engedték”. (MOL 276. f. 106. cs. 7. ő. e. 504–505. stb.) Hasonló jelentések találhatók a 276. f. 106. cs. 8. ő. e-ben is.

vizsgálat során tízezreket bántottak meg, zártak ki vagy minősítettek tagjelöltté, a taglétszám 800 ezer körül stabilizálódott, tehát nagyjából megfelelt az egyesülés előtti MKP-létszámnak.

Ennél több eredménnyel járt a nemkívánatos elemek kiszűrése és a szociális összetétel javítása.

Az MKP-tagság összetételének megállapítására az 1946. szeptemberi III. pártkongresszus alkalmából történt az első kísérlet. „Eszerint a párt tagságának 42,6%-a volt munkás. E kategóriába tartozott 4,2% bányász, 3,4% vasutas és mintegy 10%-ot tett ki a munkásfeleségek száma. A parasztek aránya a pártban 39,4% volt, a mezőgazdasági munkásokkal együtt. 4,8% volt az értelmiségként megnevezettek aránya, és 13,3% egyéb foglalkozású volt, közülük 4,5% kisiparos, kereskedő.”²⁸

A felülvizsgáló bizottságoknak kiadott irányelvekből és még inkább az eredményből felismerhetjük a pártvezetéstől kapott fő célokat. Ezek: minél több „osztályidegen” és megbízhatatlan elem kizárása – ekkor még a teljesség igénye nélkül –, ilyenek a több alkalmazottat foglalkoztató kereskedők és iparosok (többségüket az SZDP-ből vették át), a kisnyilasok,²⁹ a *Vörös Hadsereg* elleni harcban aktívan részt vett katonák és tisztek, köztük a „nyugatosok” és azok, akik magas magyar vagy német kítüntetéseket kaptak, a kompromittált múltú tisztviselők és más diplomások, azok a szociáldemokraták, akik nem szakítottak korábbi nézeteikkel. Továbbá a szociális összetétel javítása úgy, hogy a kizártak és visszaminősítettek között kisebb legyen a munkások és parasztek aránya, mint a többieké. Ebben még nem tettek érdemi különbséget birtokos parasztek és újjazdák, szegények között. A koalíciós versengés véget érve, ismét felszínre került a munkásmozgalom hagyományos értelmiség-ellenessége, kivételt tettek azonban a műszaki értelmiségiekkel – ezekre szükség volt a nagy gazdasági tervek megvalósításához, ezért soraikból több párttagot akartak megnyerni. Növelni kívánták a nők és különösen a 30 évesnél fiatalabb „tisztamúltú” (és manipulálható) fiatalok arányát.

A felülvizsgálat eredményéről sok részjelentés, statisztika készült, de pontos ellenőrzés, az ellentmondó adatok összevetése nélkül, a korrekciók részben kozmetikázást is célozhattak. A tagság szociális összetételéről ennek ellenére hihető képet kapunk. Az alábbiakban közlöm a felülvizsgálat *vidéki* eredményéről található, elég hitelesnek tűnő adatokat.³⁰ A számokat hitelesíti a részletezés: a sokféle helyi szintű adatot nem lehetett úgy korrigálni, mint esetleg egy végösszeget. Ezek szerint a 706 ezer nyilvántartott vidéki párttagból hetvenöt ezren már nem

28 Szabó É.: i. m. 175., ill. A népi demokrácia útja. A Magyar Kommunista Párt Budapesten 1946. szeptember 28., 29., 30. és október 1. napján megtartott III. kongresszusának jegyzőkönyve. Bp. 1946. 232.

29 A KISTEXT-gyárban a felülvizsgáló bizottság azt válaszolta az üb-elnöknek, aki reklamálta, miért nem zártak ki egy közismert volt nyilast: „minden kisnyilast nem lehet kitenni a pártból”. (MOL 276. f. 106. cs. 7. ő. e.)

30 Uo. 235–237.

is jelentek meg a felülvizsgáló bizottságok előtt. A megyénként részletezett eredményt úgy korrigáltam, hogy tekintet nélkül a megjelentek számára a nyilvántartásban 1948 végén szereplőket vettem össze a megmaradt, új tagkönyvet kapott párttagokkal. A tagjelöltek összetételének elemzésétől eltekintettem, az nagyjából hasonló a rendes tagokéhoz. A rövidítések jelentése M. = munkás, P. = paraszt, Ért. = értelmiségi, Alk. = alkalmazott, K.Ti. = köztisztviselő, Ip. = kisiparos, kiskereskedő. Ny. = nyilvántartási létszám, a felülvizsgálat előtt, F. = felülvizsgálat.

A jelentések értékét növeli, hogy külön mutatták ki a diplomás értelmiséget és külön a tisztviselőket. Figyelemre méltó, hogy az „egyéb” rovatban általában jóval kevesebben maradtak a felülvizsgálat után, tehát a bizottságok igyekeztek pontosítani a foglalkozást. Miután a nyugdíjasok nem képeznek külön kategóriát, hozzátehetem, hogy a párttagság korösszetételének ismeretében igen alacsony lehetett a nyugdíjasok száma. (Az életkor és nem részletes kimutatását elhagytam; 1948 októberében a tagság 21,2%-a 50 évesnél idősebb, 29,3%-a nő.)

Szerencsére írásba foglalták az összeírásnál használt kategóriák határait, amelyek a következők: *Munkás*: ipari munkás, mezőgazdasági munkás, bányász, favágó, közüzemi munkás. Ide számították a fenti foglalkozásúak párttag háztartásbeli családtagjait, ha nem volt kereső foglalkozásuk. *Paraszt*: földműves, halász, méhész, mezőőr, pásztor, továbbá a fentiek párttag feleségei, általában háztartásbeli falusi nők. *Értelmiségi*: diplomások, illetve megfelelő végzettséggel rendelkezők, függetlenül attól, hogy szabad pályán vagy valamilyen alkalmazásban működők. A felsorolt értelmiségi foglalkozások: orvos, állatorvos, jogász, pedagógus, mérnök, technikus, hivatásos művészek, iparművészek, írók, újságírók, végül tudósok, tudományos intézetek munkatársai. *Alkalmazott*: magántisztviselő, segédtisztviselő, művezető, kiszolgáló személyzet, honvédség tényleges állománya, rendőrség, tűzoltóság (tisztok és altisztek is), végül „különfélék”. *Köztisztviselő*: állami, városi, községi, közüzemi tisztviselő és segédtisztviselő, tudományos intézetek tisztviselői. Az *önálló iparosok és kereskedők* egy kategóriának számítottak. „*Egyéb*” rovat: tanulók, nem fizikai dolgozók háztartásbeli párttag hozzátartozói, özvegyi jogú nyugdíjasok, (saját jogú nyugdíjasok előző kereső foglalkozásuk szerint), végül „meg nem állapítható foglalkozásúak”.³¹ Figyelembe kell venni, hogy az egyéb foglalkozásúak nagy része tanuló, tehát potenciális értelmiségi, hiszen még középiskolás korúakat is vettek fel párttagnak és a párttagság 14,4%-a 24 éves vagy annál fiatalabb volt.

A kategorizálásnál az aktuális foglalkozást vették alapul, tehát itt még nem éltek a későbbi praktikákkal, amikor például a kiemelt munkáskadereket is a munkásokhoz számították. A tagság létszámánál abszolút számot tüntettek fel, a foglalkozási kategóriáknál csak ennek százalékát.

31 MOL 276. f. 106. cs. 22. ő. e. 185.

1. táblázat

Az MDP tagsága a felülvizsgálat előtt és után (1948–1949) megyék szerint

Megye	Tagság	M. (%)	P. (%)	Ért. (%)	Alk. (%)	K.Ti. (%)	Ip. (%)	Egyéb (%)
Abaúj								
Ny.	8 261	34,4	39,3	2,1	10,2	0,7	5,4	7,9
F. után	5 763	38,3	53,5	4,3	1,1	0,9	1,2	0,7
Bács								
Ny.	13 983	33,1	40,0	1,7	10,0	0,5	7,6	7,1
F. után	8 132	21,2	58,2	3,0	5,6	3,2	5,6	3,1
Baranya								
Ny.	33 525	40,8	21,5	2,1	18,3	1,4	6,1	9,8
F. után	22 144	37,3	17,2	2,4	19,9	1,5	8,7	12,9
Békés								
Ny.	36 184	34,2	40,5	1,4	9,0	0,2	6,7	8,0
F. után	23 584	34,0	42,6	2,6	5,4	2,3	6,9	6,2
Bihar								
Ny.	14 432	18,8	57,3	1,7	8,6	0,4	7,6	6,6
F. után	9 441	12,8	66,1	2,7	6,7	1,5	6,6	3,6
Borsod								
Ny.	59 674	59,0	11,2	2,5	14,0	1,2	3,8	8,3
F. után	35 496	74,1	9,3	3,0	4,5	3,3	1,6	4,2
Csanád								
Ny.	17 725	23,0	52,2	2,5	10,3	1,4	7,1	3,6
F. után	11 779	20,9	60,7	2,2	5,9	2,2	5,7	2,4
Csongrád								
Ny.	22 105	50,0	26,4	2,1	10,7	0,2	5,4	5,2
F. után	12 268	39,5 ³²	38,2	4,2	4,3	0,3	6,2	7,4
Fejér								
Ny.	22 527	41,7	25,6	1,9	12,6	0,2	6,7	11,3
F. után	14 372	28,7 ³³	36,2	1,6	10,5	3,7	9,0	10,0
Győr								
Ny.	21 314	45,2	23,0	2,4	17,4	1,2	7,2	3,6

32 Természetesen nem a felülvizsgálat során zártak ki ennyi munkást, hanem a 11 ezer nyilvántartott munkás tagból mintegy 3300 már meg sem jelent a felülvizsgálaton. Az „egyszerű” párttagok között gyakran nagy a meg nem jelentek aránya, míg az értelmiségi párttagok aránya nagyobb a felülvizsgáltak, mint a nyilvántartottak között.

33 Ld. az előző jegyzetet.

Megye	Tagság	M. (%)	P. (%)	Ért. (%)	Alk. (%)	K.Ti. (%)	Ip. (%)	Egyéb (%)
F. után	16 764	43,8	19,6	2,1	12,0	9,3 ³⁴	6,3	6,9
Hajdú								
Ny.	32 886	33,9	29,3	2,9	19,9	2,1	6,7	5,2
F. után	23 340	52,5	16,3	2,5	18,8	1,6	6,8	1,5
Heves								
Ny.	30 045	37,7	30,4	1,9	11,7	0,4	5,7	12,2
F. után	19 681	38,2	40,0	2,1	7,3	3,2	5,4	3,8
Komárom								
Ny.	32 426	60,9	7,8	2,5	15,0	0,9	3,9	9,0
F. után	23 254	79,6	7,9	3,1	5,7	0,7	1,6	1,4
Nagyszeged								
Ny.	21 388	44,4	11,8	4,2	21,8	3,7	4,6	9,6
F. után	13 754	50,4	12,4	6,7	12,3	6,9	3,3	7,9
Nógrád								
Ny.	38 180	64,0	15,8	1,7	5,2	0,4	2,9	6,0
F. után	26 366	67,2	10,4	9,9 ³⁵	6,2	1,4	4,0	7,9
Pest								
Ny.	77 746	28,8	30,9	2,4	16,8	0,9	10,1	10,1
F. után	47 929	38,8	34,7	3,3	7,4	3,2	8,0	4,6
Somogy								
Ny.	22 223	22,2	32,4	2,5	21,8	0,7	12,6	7,7
F. után	13 110	35,0	29,8	4,2	13,0	4,4	11,0	2,6
Sopron								
Ny.	15 127	34,2	26,1	2,1	20,1	0,7	8,6	7,7
F. után	10 530	39,2	29,3	1,6	15,0	2,6	7,3	4,7
Szabolcs								
Ny.	28 283	27,2	45,6	3,0	12,2	0,6	5,4	6,0
F. után	17 984	21,1	51,3	4,2	7,4	5,9	7,2	2,9
Szatmár								
Ny.	11 832	15,0	53,9	1,9	12,1	0,8	9,0	7,3
F. után	6 114	18,2	59,0	2,6	7,9	2,6	7,0	2,7
Szolnok								
Ny.	39 475	28,5	39,1	2,4	13,7	1,4	8,3	6,6
F. után	26 420	34,4	42,9	2,5	8,4	3,4	7,4	1,0

34 Itt is, más megyékben is magas a kizárt vagy tagjelöltté visszaminősített köztisztviselők aránya.

Pl. Győr megyében 2511 jelentkezett felülvizsgálatra, ezek közül négyszázat kizártak, 558-at visszaminősítettek tagjelöltté, párttag maradt 1553. Megvizsgálandó probléma, hogy a legtöbb megyében feltűnően alacsony a felülvizsgálat *előtt* a köztisztviselők nyilvántartási létszáma, amit csak az magyarázhat, hogy más ismérvek szerint számolták őket, mint a felülvizsgálat után. Erre utal, hogy az „alkalmazott” kategóriával fordított a helyzet.

35 Nyilvánvalóan elírás, a beírt abszolút szám mintegy 3%-nak felel meg.

Megye	Tagság	M. (%)	P. (%)	Ért. (%)	Alk. (%)	K.Ti. (%)	Ip. (%)	Egyéb (%)
Tolna								
Ny.	16 200	24,7	37,4	2,3	18,2	0,6	10,2	6,6
F. után	10 056	23,3	42,1	8,9	13,8	3,3	6,6	2,0
Vas								
Ny.	23 525	37,7	19,3	2,6	25,1	1,1	7,1	7,1
F. után	16 874	50,3	22,7	7,2	8,4	3,1	4,3	4,0
Veszprém								
Ny.	22 084	48,8	19,1	1,9	14,8	0,2	6,5	8,7
F. után	14 035	55,2	20,8	3,2	7,2	2,5	5,7	5,4
Zala								
Ny.	23 225	29,5	29,3	2,7	20,0	1,8	9,2	7,5
F. után	13 646	37,6	32,9	3,6	9,0	4,7	8,1	4,1
Zemplén								
Ny.	22 026	26,2	45,3	2,1	11,5	0,7	5,6	8,6
F. után	13 216	31,7	47,9	3,7	5,8	1,8	6,2	2,9
26 megye összesen								
Ny.	706 296	38,4	28,7	2,3	15,0	0,9	6,8	7,9
F. után	456 046	43,6	30,5	3,3	8,8	3,1	6,0	4,7

Megmaradtak a járási szintű, még részletezőbb összesítések is, ezek ismeretétől terjedelmük miatt eltekintettem. A budapesti felülvizsgálatra eddig nem találtam ilyen végleges összefoglalást, de megvan a felülvizsgálat előtt, októberben készített részletes kimutatás:

2. táblázat

Az MDP nagybudapesti tagsága 1948-ban kerületenként

	M. (%)	P. (%)	Ért. (%)	Alk. (%)	K.Ti. (%)	Ip. (%)	Egyéb (%)
I. kerület	51,2	–	5,4	29,3	0,8	6,2	7,1
II. kerület	22,1	1,5	9,3	47,6	2,2	8,8	8,5
III. kerület	61,5	–	3,2	23,5	0,8	4,0	7,0
IV. kerület	11,9	–	7,5	51,0	13,5	8,8	7,3
V. kerület	20,1	–	6,5	53,8	3,2	8,3	8,1
VI. kerület	26,7	–	4,9	40,6	1,2	12,8	13,8
VII. kerület	21,8	–	4,2	43,0	2,0	15,8	13,2
VIII. kerület	29,4	0,2	6,5	40,9	2,5	11,2	9,3
IX. kerület	48,1	0,4	2,4	36,8	0,7	5,7	5,9
X. kerület	68,3	0,1	2,2	20,6	0,7	2,3	5,8
XI. kerület	51,9	0,5	6,4	27,8	1,4	3,4	8,6
XII. kerület	27,4	0,6	8,5	44,1	8,6	3,3	7,5
XIII. kerület	62,7	0,2	2,5	23,3	0,5	3,9	6,9

	M. (%)	P. (%)	Ért. (%)	Alk. (%)	K.Ti. (%)	Ip. (%)	Egyéb (%)
XIV. kerület	48,6	0,1	4,3	30,1	0,4	7,3	9,2
Állami hivatalok	3,1	–	15,5	31,8	49,5	–	0,1
Városház	13,8	–	10,0	41,7	33,7	–	0,8
Budafok	57,7	0,6	3,7	21,0	3,2	6,7	7,1
Csepel	50,0	0,2	3,1	23,9	1,5	3,8	17,5
Kispest ³⁶	51,2	0,1	3,4	22,6	2,4	7,6	12,7
Pestszenterzsébet	57,8	0,4	2,0	18,2	0,2	8,9	12,5
Pestszentlőrinc	51,7	1,6	3,9	18,1	3,2	7,2	14,3
Rákospalota	49,9	0,4	4,6	17,6	1,2	11,6	14,7
Újpest	66,4	0,1	2,2	19,9	0,6	5,3	5,5
Albertfalva	74,4	0,7	2,1	14,5	0,3	4,6	3,4
Békásmegyér	34,2	12,2	4,3	13,0	0,5	9,6	26,2
Budatétény	44,3	2,4	3,1	15,7	8,2	9,8	16,5
Cinkota	45,4	2,2	3,5	16,3	1,2	8,9	22,5
Csillaghegy	54,9	0,6	4,4	17,8	0,4	8,7	13,2
Dunaharaszti	37,2	4,8	4,3	14,2	2,2	14,6	22,7
Mátyásföld	53,6	1,2	5,6	22,3	0,7	3,8	12,8
Nagytétény	68,2	1,4	2,8	13,8	0,7	4,3	8,8
Pesthidegkút	35,4	9,1	6,9	18,6	0,7	11,1	18,2
Pestszentimre	53,9	0,9	4,5	12,3	–	9,2	19,2
Pestújhely	42,6	–	3,0	20,2	2,2	8,2	23,8
Rákosfalva	44,8	0,5	5,4	25,4	0,1	9,9	13,9
E. Izzó	84,5	–	1,5	14,0	–	–	– (2754 tag) ³⁷
Ganz Vill.	77,8	–	3,2	19,0	–	–	– (1107 tag)
Kistext	88,7	–	1,5	9,8	–	–	– (2454 tag)
Pamutipar	81,0	–	3,1	14,5	–	–	1,4 (1987 tag)
Ruggyanta	86,1	–	0,7	13,2	–	–	– (2221 tag)
Standard	66,4	–	6,5	26,9	–	–	0,2 (2901 tag)
Hofherr	85,1	–	1,0	13,9	–	–	– (1831 tag)

Forrás: MOL 276. f. 106. cs. 22. ő. e. 218–222.

Egy másik 1948. októberi jelentés szerint a 22 budapesti kerület, illetve kerületi jogú nagyüzem taglétszáma 265 ezer fő a felülvizsgálat előtt. Szociális megoszlásukat a 3. táblázat mutatja be:

36 A kiemelt nagyüzemek munkásait az ottani pártszervezetnél regisztrálták, tehát a munkáskerületek és permvárosok szervezeteiből hiányoznak. Ezek munkás tagságát a nyugdíjasok, kisebb üzemek munkásai, továbbá az elég nagyszámú párttag háztartásbeli munkásfeleségek adják.
37 A kiemelt nagyüzemnél megadom a tagság összlétszámát is.

3. táblázat

Az MDP nagybudapesti tagságának szociális összetétele, 1948. október

Munkás	43,42%
Paraszt	0,19%
Alkalmazott	34,73%
Értelmiségi	4,24%
Közlekedési	1,97%
Önálló (iparos stb.)	7,05%
Egyéb	7,88% ³⁸

Miután a fővárosban a paraszti tagság elenyésző volt, itt a fehérgallérosok száma már megközelíthette a fizikai munkásokét, pedig a fővárosban még nagyobb a munkás tagság aránya mint vidéken (mint látjuk, a felvétel szempontjai némileg eltérnek a vidékiektől, pl. a közlekedésiek külön kategória). A jelentések adatait a központi nyilvántartásban még októberben összesítették, ennek arányait összefoglalóan a 4. táblázat jeleníti meg.³⁹

4. táblázat

Az MDP szociális összetétele, 1948. október

	Összesen	Megyék	Nagybudapest
Munkás	41,3	38,4	46,3
Paraszt	18,2	28,7	0,2
Értelmiségi	3,0	2,3	4,2
Alkalmazott	21,3	15,0	32,2
Köztisztviselő	1,9	0,9	3,3
Iparos-kereskedő	6,6	6,8	6,2
Egyéb	7,7	7,9	7,6

A budapesti kerületek között persze nagy a különbség, így egy összehasonlítás szerint három kiemelt munkáskerületben (Csepel, Erzsébet, Kőbánya) az egyesült tagság 62,7%-a munkás, 2,3%-a értelmiségi, 21% alkalmazott, tisztviselő, 4,2% kisiparos-kiskereskedő, míg a három „belső kerületben” (V., VI., VII.) munkás 22,5%, értelmiségi 5,1%, alkalmazott-köztisztviselő 48,3%, kisiparos-kiskereskedő 12,5%.⁴⁰ Több jelentés megjegyzi, hogy az utóbbi kerületekben azért ilyen nagy a kiskereskedők-kisiparosok aránya a párttagságban, mert sok a zsidó kispolgár, akik osztályhelyzetüktől függetlenül csatlakoztak valamelyik munkáspárthoz, főleg az SZDP-hez. Ezek közül a felülvizsgálatnál aztán sokat

38 MOL 276. f. 106. cs. 7. ó. e. 427–428. – Köből József budapesti párttitkár jelentése.

39 MOL 276. f. 106. cs. 22. ó. e. 186.

40 Uo.

kizártak, mert rontották a statisztikát és nem is voltak fontosak, mint a köztisztviselők vagy mérnökök.

Valamivel előbb, 1948 júliusában is készült két részletezőbb kimutatás a budapesti tagságról, az egyikben különválasztva a volt MKP- és SZDP-tagokat. Az októberi kimutatás az összeállítók szerint pontosabb, de azért összehasonlításul, a hibalehetőség mérséklésére közlöm ezt a korábbi összeállítást is.⁴¹

5. táblázat

Az MKP és SZDP nagybudapesti tagsága az egyesülés pillanatában

	Létszám	M. (%)	Ért. ⁴² (%)	Egyéb (%)
MKP	298 649	67,25	22,03	10,72
SZDP	100 385	42,90	20,64	36,46
Összesen	399 034	61,12	21,68	17,20 ⁴³

6. táblázat

Az MDP nagybudapesti tagsága, 1948. július

	Létszám	M. (%)	P. (%)	Ért. (%)	Közl. (%)	Katona (%)	Egyéb (%)
I. kerület ⁴⁴	1 389	59,0	6,6	2,4	–	0,2	31,8
II. kerület	6 042	47,5	0,1	6,9	1,9	2,9	40,7
III. kerület	8 784	67,6	–	3,1	1,3	0,7	27,3
IV. kerület	5 196	14,5	0,1	10,3	15,9	–	59,2
V. kerület	21 377	26,4	–	6,9	0,2	3,4	63,1
VI. kerület	17 125	31,3	–	6,3	4,0	–	58,4
VII. kerület	21 600	38,7	–	5,2	6,5	–	49,6
VIII. kerület	22 527	31,2	0,1	5,7	8,2	2,9	51,9
IX. kerület	18 717	54,7	–	3,2	6,8	3,5	31,8
X. kerület	16 612	74,7	–	2,0	0,4	–	22,9
XI. kerület	13 826	64,2	0,1	8,2	2,0	2,7	22,8
XII. kerület	4 905	32,8	0,2	7,8	16,2	–	43,0
XIII. kerület	17 014	71,6	0,7	1,7	0,2	1,3	24,5
XIV. kerület	11 664	53,4	0,4	3,3	3,5	–	39,4
Állami hivatalok	7 098	10,2	–	15,7	0,4	–	73,7
Városház	2 557	8,4	–	12,4	–	–	79,2
Budafok	3 704	73,5	0,9	1,2	0,1	3,4	20,9

41 A két júliusi összeállítás adatai és szempontjai is jelentősen eltérnek. Miután minket nem a létszám, hanem az arányok érdekelnek, az egyikből csak az összefoglaló adatokat, a másikkól, amely az adatokat kerületek, helységek stb. szerint bontja, a részletezést is közöljük.

42 Ebbe nyilván minden „white collar” beleértendő, a kispolgárok nélkül.

43 MOL 276. f. 106. cs. 22. ő. e. 173–174.

44 Az I. kerület adatai hihetetlenek, de az összesítésbe bevették őket. A kerületek stb. közti eltérések túl nagyok, nyilván szakszerűtlenül, különböző ismérvek szerint készültek, de az összesítésbe így kerültek be.

	Létszám	M. (%)	P. (%)	Ért. (%)	Közl. (%)	Katona (%)	Egyéb (%)
Csepel	5 401	81,0	0,4	1,6	1,0	–	16,0
Kispest	6 869	58,9	–	1,5	0,4	0,1	39,1
Pestszenterzsébet	7 608	64,2	0,1	1,5	0,4	–	33,8
Pestszentlőrinc	6 280	75,5	0,7	1,5	0,2	–	22,5
Rákospalota	4 515	61,9	0,3	2,0	1,6	–	34,2
Újpest	17 438	69,9	–	1,5	2,8	–	25,8
Albertfalva	1 193	69,3	0,3	2,1	–	–	28,3
Békásmegyér	374	28,4	14,8	2,3	–	–	54,5
Budatétény	135	33,1	3,1	3,8	–	–	60,0
Cinkota	518	40,3	0,7	2,2	5,5	–	51,3
Csillaghegy	1 237	61,0	0,5	1,7	0,4	–	36,4
Dunaharaszti	516	37,6	5,7	2,9	3,8	0,2	49,8
Mátyásföld	728	52,4	0,7	3,7	0,4	–	42,8
Nagytétény	2 062	82,3	0,8	0,8	0,3	–	15,8
Pesthidegkút	281	51,6	18,6	3,2	1,1	–	25,5
Pestszentimre	1 088	73,4	4,6	2,2	0,8	–	19,0
Pestújhely	908	48,6	–	1,8	0,9	–	48,6
Rákosfalva	532	51,6	0,6	8,5	1,4	–	37,9
Rákoshegy	674	36,7	0,4	2,6	0,6	–	59,7
Rákosszentmihály	1 201	37,4	0,2	1,2	0,7	0,2	60,3
Sashalom	1 042	59,6	4,9	0,9	0,8	0,1	33,7
Soroksár	2 127	36,1	7,3	1,5	1,3	0,1	53,7
BSZKRT	12 520	–	–	–	100,0	–	–
Elektr. Művek	2 398	50,7	–	1,1	–	–	48,2
Ganz Hajó	1 947	81,3	–	1,9	–	–	16,8
Ganz Wagon	3 124	88,9	–	0,3	–	–	10,8
Goldberger	1 777	89,1	–	1,0	–	–	9,9
NBP MÁV	16 406	–	–	–	100,0	–	–
MÁVAG	4 560	83,5	–	1,4	–	–	15,1
Szakra	1 184	73,5	–	5,1	–	–	21,4
WM	12 918	84,7	–	0,7	–	–	14,6
Összesen	320 098	49,9	0,3	3,8	10,7	0,9	34,4

Az elég ellentmondásos, nem mindig szakszerűen számított adatokból is kitűnik, hogy 1946 és 1948 között csaknem megduplázódott, mintegy 1/10-edről 2/10-edre a különböző „fehérgalléros” foglalkozásúak aránya a tagságban.

Egyes nagyobb városi közigazgatási pártszervezetekről külön összeállítás készült.⁴⁵ E szerint ezekben a tisztviselők több mint fele az egyesüléskor már MKP- vagy SZDP-párttag volt:

⁴⁵ MOL 276. f. 106. cs. 22. ő. e. 175.

7. táblázat

A köztisztviselők párttagsága az egyesülés előtt

Város	MKP	SZDP	együtt	városi párttagság %-ában
Pécs	287	437	724	8,5
Hódmezővásárhely	120	240	360	6,8
Kaposvár	299	240	539	12,6
Szekszárd	94	146	240	22,1
Esztergom	52	75	127	8,4
Szentendre	60	30	90	12,1
Balassagyarmat	106	178	284	20,0
Eger	149	242	391	13,1
Hatvan	18	62	80	3,8
Gyula	236	223	459	23,2
Orosháza	88	117	205	6,3
Nyíregyháza	278	202	480	10,7

(Szekszárd, Gyula, Kaposvár, Balassagyarmat, Eger megyeszékhely, viszont nem ipari város, ezért magas relatíve a köztisztviselők aránya a tagságban. Pécs és Nyíregyháza is megyeszékhely, de itt a munkás, illetve paraszt párttagok száma is nagy. Bár Esztergom is megyeszékhely, a primási székhelyen a párttagság és köztük a tisztviselők képvisellete is alacsony.)

Más forrásokból származó adatok is megerősítik a párttag közalkalmazottak rendkívül nagy számát, sőt ezek szerint a régi, 1945 előtti alkalmazásban levő közalkalmazottak között még magasabb a párttagok aránya, mint az 1945 után alkalmazottak között s legmagasabb a karrierfüggő vezető beosztásúaknál. Jakab Miklós hangsúlyozza, hogy az 1945–1946-os években a párttag köztisztviselők között „a Független Kisgazdapártnak volt túlsúlya. 1946 tavaszától [...] gyorsul fel az SZDP pártszervező munkája”, 1946 végén „a pártokba szervezett köztisztviselőknek közel fele volt SZDP-tag”.⁴⁶ A köztisztviselők zöme azonban csak az 1947-es választások után fordult az MKP felé. Egy 1949-es hivatalos összeállítás szerint a közalkalmazottak közel 46%-a lépett be az MDP-be, míg a még létező Kisgazdapártban a közalkalmazottak mindössze 5–6%-a, a Parasztpártban mintegy 4%-a maradt.⁴⁷

A fehérgalléros párttagok létszámát a felülvizsgálatnál igyekeztek lenyomni, de így is az 1946-osnál nagyobb arányú maradt. A megállíthatatlan tendencia már a következő évben folytatódott.

46 Jakab M.: i. m. 61.

47 Kovács M. Mária: Közalkalmazottak, 1938–1949. Létszám, összetétel, politika. Valóság 25(1982) 9. sz. 53.

Különleges, rövid életű jelenség az 1945–1948-as években, hogy a kommunista párt történetében példátlan módon megnőtt a paraszti tagság aránya, a falvak legtöbbszörében élő (nem csak a statisztikákban létező, mint később) pártszervezet működött.⁴⁸ Ennek elemzése nem tartozik ide, a Nagy Imre, Donáth és munkatársaik által kidolgozott reális parasztpolitika, a földosztás hatása mellett szerepet játszhatott az is, hogy bár 1950-ig nem voltak titkosan választott, szabályos falusi önkormányzatok, a pártok által létrehozott nemzeti, földosztó stb. bizottságok szoros kontaktusban álltak a falusiakkal, nem utolsósorban azért, mert a központi bürokrácia, pártirányítás, rendőrség még nem épült ki teljesen s miután a helyi szervek önállóbbak, több hatáskörrel rendelkeztek, mint később, a föld népe is aktívabb és pártosodóbb volt – persze nem csak a KP-ban.

Az alábbi, falusi vezetőségválasztásról szóló, 1950. április 12-i jelentéssel jellemezném ezt az aktivitást, pártönkívüliek és pártszervezet között valamivel később már elképzelhetetlen kontaktust.

„Tiszaeszlár 5000 lakosú község, ahol cca. 80 párttag van. 12-én szerdára volt kitűzve az újjáválasztó taggyűlés. Molnár Kálmán nevű párttitkárt a J. B.⁴⁹ le akarta váltani a taggyűléssel és helyette a Balla elvtársat akarták bevinni a pártvezetőségbe.

Szerdán reggel az egész község tele volt ragasztva plakáttal, hogy »éljen a mi vezérünk Molnár« és »vesszen Balla a húgyos!« A taggyűlésen a Párt mind a 80 tagja ott volt. A pártház előtt kb. 1500 pártönkívüli gyűlt össze a zuhogó esőben egy Üveges nevű volt csendőr vezetésével, akik hangos tüntetésbe kezdtek Molnár Kálmán mellett. Végül a taggyűlés tekintet nélkül arra, hogy Molnár nem volt a jelöltek között, őt újra megválasztották 60 szavazattal. A kívül álló tömeg hangos éljenzésbe kezdett, Molnár erre kiment közéjük, a tömeg vállára vette és Molnár innen mondott beszédet, amit úgy kezdett, hogy »Magyar testvéreim!«⁵⁰

A Központi Vezetőség 1950. november 27-i ülése megállapította, hogy a falusi párttagság száma csökken, de a kimutatható, számszerű fogyatkozásnál minden bizonnyal nagyobb mértékű volt a paraszti tagság aktivitásának csökkenése, a pártban maradtak többségének tagsága formálissá vált. A tendencia megfordítására tett kísérletek eredménytelenek maradtak,⁵¹ hiszen nem változtattak annak okain, az erőszakos szövetkezet-szervezési, begyűjtési és rendőri módszereken.

A városi párttagság száma 1950–1951-ben növekedett, elsősorban az alkalmazottak, másodsorban az ipari munkásság soraiból. Bár a pártszervezetek min-

48 Csak az arányok érzékeltetésére adom meg néhány nagyobb falusi MKP-szervezet (bányászfalvak nélkül!) 1948-as, egyesülés előtti taglétszámát: Békés (1885); Battonya (1678); Doboz (1635); Mindszent (1569); Kapuvár (1132); Kunszentmárton (1104); Gádoros (1075); Sarkad (1046); Nádudvar (1049); Gyulavári (1003); Egyek (1019); Hajdúhadház (952); Jászárokszállás (964); Pásztó (798); Taktaharkány (755); Monor (714); Heves (707); Balmazújváros (505). (MOL 276. f. 106. cs. 22. ő. e. 176–182.)

49 Járási pártbizottság.

50 MOL 276. f. 106. cs. 16. ő. e. 456. – A jelentésen Kovács István (PB-tag, a Szervezési Osztály vezetője) kézzel írt határozata: „példa az ellenség munkájára. Molnárt leváltani és internálni”.

51 Rákosi S.: i. m. 202.

dent megtettek a munkásság arányának javítására vagy legalább megőrzésére, a tagfelvétel „tervezése”, a keretszámok előírása nem sokat használt, inkább talán ártott. A sikertelenség leplezésére ekkor kezdhették el manipulálni az addig valódi eredményt remélő, tehát hamisítatlan kimutatásokat. A budapesti pártbizottság szervezési osztályának egyik jelentése, elpanaszolva, hogy csökkenőben van az új tagjelöltek száma, arra figyelmeztet: „Származási adatokat 100%-osnak nem lehet elfogadni ellenőrzés nélkül, mert nagy a hajlandóság a szépítésre”.⁵²

1952-ben már az összlétszám is csökkent, és ezen belül az új jelentkezők aránya is. Összevonva a tagokat és tagjelölteket (a két kategória között érdemi különbség alig volt) a hivatalos adatok szerint a tagság száma így alakult:⁵³

8. táblázat

**Az MDP taglétszámának alakulása
1950–1953**

1950. január	828 695
1951. január	862 114
1952. január	945 606
1953. január	906 087
1953. július	885 197

Az igazi nagy változás azonban nem a taglétszám, hanem a tagság szociális összetételének alakulásában történt. Rákosi Sándor összeállítására szerint ez a következőképpen módosult 1950-től 1956 nyaráig (a tagság %-ában):⁵⁴

9. táblázat

Az MDP tagságának szociális összetétele, 1950–1956

Év	M.	P.	Ért.	Alk.	Egyéb
1950	49,3	13,4	4,0	23,9	9,4
1951	41,2	11,7	4,9	34,0	8,2
1952	40,0	13,8	4,9	35,1	6,2
1953	38,0	11,4	5,8	38,8	6,0
1954	38,6	10,5	5,7	39,3	5,9
1955	37,4	10,6	6,1	38,0	6,5
1956	37,3	11,0	6,3	38,0	7,4

52 MOL 276. f. 106. cs. 29. ő. e. 103. – A budapesti szervezési osztály 1950. márc. 31-i jelentése a februári tagjelölt-felvételről.

53 Uo. 204. – A számítás pontosabbá tételéhez meg kellene vizsgálni a tagdíjfizetési adatokat. Feltehetőleg már ekkor érvényesült az a különbség, hogy míg hivatali, értelmiségi alapszervezetekben szigorúan vették a tagdíj pontos befizetését, aminek elmaradása 3 hónap után kizárással járt, a fizikai, főleg falusi dolgozóknál ettől az esetek egy részében eltekintettek.

54 Rákosi S.: i. m. 205., 225.

Miután a pártvezetés ráébredt, hogy a fizikai dolgozók többségét nem lehet a tagfelvétel tervezésével, nyomással és másfajta manipulációkkal egyhamar visszaállítani, rátértek a *pártstatisztika* manipulálására. Ettől kezdve nem kell meglepődni, ha különböző célokra készült kimutatásokban eltérő adatokat olvassunk, mert azokat különböző szempontok szerint csoportosították.⁵⁵ Rákosi Sándor fenti összeállításában felbontotta a hivatalos csoportosítást és valóságáigénen átcsoportosította. Bizonyos kategóriák alkalmazása az alapul vett szempontoktól függ, tehát itt is ismertetni kellene azokat.

Nézzük a vezetés részére készített, kinyomtatott bizalmas kimutatást a tagság 1954. január elsejei összetételéről. Itt a Rákosi Mátyás által a nyilvánosságnak előadott 60,5% szerepel, de a részadatokkal együtt. Vagyis ebből 21,9% munkásszármazású alkalmazott és egyenruhás. Ezeket leszámítva marad a Rákosi Sándor által megadott 38,6%. Ez utóbbinak összetevői: 33,1% aktív és nyugdíjas ipari munkás, 3,8% mezőgazdasági munkás, 1,7% munkáscsaládban háztartásbeli. (A további 1954-es adatok: a 10,5% parasztból termelészövetkezeti tag 6,8%, egyénileg dolgozó 3,7%, legtöbbjük 7 holdnál kisebb földet művelt. Az 5% körüli értelmiségiből 1,5% műszaki. Az „egyéb” kategóriából 1,2% diák, közülük 0,8% munkás-paraszt származású, kisipari termelészövetkezeti tag 1,2%, önálló iparos, kereskedő 0,6%, a többi a munkásokhoz és parasztokhoz nem sorolt nyugdíjas, háztartásbeli és más nem kereső. Alkalmazott – ha a manipulációt figyelmen kívül hagyjuk – 30,3%, fegyveres erő tagja 9%.⁵⁶)

Tehát a fizikai dolgozók markáns többsége alig 3–4 év alatt átfordult kisebbségre, hogy a következő évtizedekben ez a tendencia megállíthatatlanul folytatódjon. Ezen sem a tagrevízió, sem az alkalmazottak (betarthatatlan) tagfelvételi tilalma, sem a próbálkozások több munkás beléptetésére nem segítettek, csupán a paraszt és „egyéb” kategória fogyása (utóbbi, mert miután felemelték a párttagság korhatárát, kevesebb a diák, másrészt a kisiparos és kiskereskedő) mérsékelte 1–2%-kal a munkás kategória kisebbségbe kerülését. A munkásság arányának csökkenésénél a párttagságban gyorsabb volt a párt-

55 Így Rákosi Mátyás 1951. febr. 25-én tartott beszámolójában a párt kongresszusán a valóságnak megfelelően adta meg a munkás és paraszt párttagok arányát, viszont 26,3% alkalmazottról beszélt, ami még akkor is kevés, ha feltételezzük, hogy nem számította ide (de külön sem említette) a fegyveres erőknél szolgáló párttagokat, a tagság mintegy 6%-át. Így is megjegyezte: „az alkalmazottak közül 112 000, tagságunknak 13,1%-a eredetileg is alkalmazott volt, ami ennek a rétegnek bizonyos túltengését jelenti a Párton belül”. (A Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusának jegyzőkönyve. 1951. február 24–március 2. Bp. 1951. 55. – A valós számokra ld. MOL 276. f. 61. cs. 313. ő. e.) A következő, 1954. májusi kongresszuson Rákosi beszámolójában már teljesen elrugaszkodott a tényektől, azt állítva, hogy a tagságban a munkások aránya 60,5%-ra nőtt, az alkalmazottak arányát csak a tagjelöltek között adta meg, azt állítva: „Jelentősen visszaesett a tagjelöltek között az alkalmazottak aránya: 17,4%-ról 7,6%-ra”, ami még akkor sem igaz, ha csak az alkalmazotti származású alkalmazottakra gondolt. (A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának jegyzőkönyve. 1954. május 24–30. Bp. 1954. 93–94. A valós számokra ld. MOL 276. f. 61. cs. 313. és 377. ő. e.)

56 MOL 276. f. 61. cs. 377. ő. e.

tagok arányának csökkenése *a munkásságon belül*, az ötvenes évek gyors iparosításának következtében – a sok betanított és segédmunkás, az újonnan munkába lépők és főleg a fiatalok körében egyre kevesebb volt a párttag.

Fontos lenne alaposan megvizsgálni az ugyancsak gyorsan növekvő alkalmazotti-értelmiségi réteg összetételét. A pártstatisztika is kimutatja, hogy a középfokú vagy katonai, pártiskolai végzettségű „alkalmazotti” tagság sokkal gyorsabban növekedett, mint a diplomás értelmiségi – a kettő együtt pedig már 1953-tól meghaladta a munkás tagság arányát. 1951-től a pártstatisztika az „eredeti foglalkozást” is vizsgálta. E szerint az ötvenes években a párttag alkalmazottak több mint fele „munkásszármazású” volt, talán egytizede parasztszármazású volt. Dinamikusan, de ennél jóval lassabban növekedett a munkás-parasztszármazású diplomások aránya, ahol tehát a korabeli propaganda „új értelmiségről” beszélt, annak többsége még rövid tanfolyamokon végzett párt- és más politikai funkcionárius, tiszt, ügyintéző. A származási statisztika valóban egy új társadalmi-politikai strátum megjelenését jelzi, amely egy vagy két generáció életében fontos és önálló része a fehérgallérosok társadalmának: a munkás-paraszt káderekét.

Statisztikai számontartásuk a pártvezetés megnyugtatását szolgálta: egyszerűen, mert a származás szerinti kategorizálás fenntartotta a párttagság munkás-paraszt többségének illúzióját, másrészt a remény, hogy hamarosan átveszik a Horthy-rendszerből örökölt, megbízhatatlan és gyanús „régis értelmiség” helyét.

1956 októberében a pártvezetés, a kormányzat drámai módon szembesült azzal, amit az előjelek ellenére addig nem akart tudomásul venni: hogy nem számíthat a munkásság és „dolgozó parasztság” támogatására. Megbukott a nemzetközi munkásmozgalom régi illúziója, hogy az öntudatos, szervezett szakmunkások majd magukkal ragadják a tanulatlan munkásság tömegeit. Mindezt nyíltan elismerni nem voltak hajlandók, ha bizonyos konzekvenciáit le is vonták, például felhagytak az „osztályidegen származásúak”, kulákok durva diszkriminálásával. A hatvanas évektől megszűnt a származás szerinti kategorizálás az egyetemi, főiskolai, középiskolai felvételnél.

A józanabb társadalompolitika hozzájárult a rezsim gyors konszolidációjához, de nem állította helyre a párt korábbi kapcsolatát a munkássággal, erre *komoly* kísérlet nem is történt. A proletárdiktatúrához és hasonló jelszavakhoz való formális ragaszkodást csak olyan látványos lépésekkel támasztották alá, mint a *Munkásőrség* felállítása, vagy a *Dolgozó Ifjúság Szövetsége* átkeresztelése *Kommunista Ifjúsági Szövetségre*. Sőt, amikor megpróbálkoztak a gazdaságirányítás reformjával, növelve valamelyest az igazgatók, a helyi vezetés hatáskörét, ezt sem próbálták összekötni az üzemi demokrácia erősítésével, így a munkásság beleszólása az üzem vezetésébe még az ötvenes évekhez képest is csökkent, ebbe az irányba hatott a bürokratizálódás is. Miután a régi értelmiség a forradalmi hangulat elmúltával sem vált a kormány aktív támogatójává, sajátos átmeneti állapot alakult ki jó néhány évre; Kádár fő támasza a munkásságtól elszakadó, de bizonyos – elég egyoldalú – szentimentális kötődést ápoló első generációs munkás-paraszt káderek rétege lett, természetesen azon tagjai nélkül, akik hűek maradtak '56 szelleméhez.

'56 és következményei természetesen megmutatkoztak a párt összetételében is. 1957–1958-ban a párttagok mintegy 30%-a volt üzemi munkás.⁵⁷ Szám szerint 1956 elején 260 ezer párttag üzemi munkás volt, 1958 decemberében 120 ezer, 1959 augusztusában 131 ezer. Ezek nagyrészt szakmunkások, a segédmunkásoknak 1958–1959-ben csak mintegy 6%-a maradt párttag. Új jelenség, hogy vidéken még mindig jobb a munkás párttagok aránya, mint a fővárosban, ez nyilván a forradalmi események több megyében mérsékeltebb kisugárzásával magyarázható.

„A munkásokból és parasztokból alkalmazotti munkakörbe, illetve a fegyveres erőkhöz kiemelték aránya az MDP-ben 24,1% volt. Az MSZMP-ben ez az arány jelentősen megnőtt és 32,1%-ot tett ki. Míg 1957. április 1-ig – országosan – az MDP-tagság 26,5%-át igazolták át az MSZMP-be, a kiemelt munkás-paraszt párttagság 35,3%-át. Különösen nagy arányban igazolták át a fegyveres erőknél szolgálatot teljesítő volt munkásokat és parasztokat. Arányuk [...] mintegy megkétszereződött.”⁵⁸

A rendelkezésre álló irodalom, kiadványok alapján nem lehet megállapítani, hogyan alakult a párttagság összetétele az 1956–1963. években. 1957 elején a pártstatisztikában új, már erősen manipulált besorolást vezettek be, az ezen alapuló közlések adatai alig értékelhetők.⁵⁹ Megbízható eredmény eléréséhez alaposan, kritikusan fel kellene dolgozni a pártstatisztika kéziratos anyagát. E nélkül annyit mernék megkockáztatni, hogy az 1956–1963-as periódusban az 1956 eleji helyzethez képest a munkás és paraszt tagság aránya mintegy 20%-ával csökkent, nem egészen 40%-ra, míg az alkalmazottak, értelmiség, fegyveres erők együttes aránya legalábbis elérte az 50%-ot, annak ellenére, hogy a hatvanas években a vezetői, középvezetői állásba kerüléshez a gazdaság és kultúra legtöbb területén már nem volt szükséges párttagnak lenni.

A munkásosztály helyzetéről szóló 1970. januári PB-határozat szerint a hatvanas években 34% körül stabilizálódott a fizikai munkások aránya, de „az utóbbi években [...] összarányuk a párttagságon belül csökkent”.⁶⁰ Az 1970. novemberi X. pártkongresszus részére készült PB-jelentés szerint a termelőszövetkezeti tagokkal együtt 38%-ra, részben azért, mert a pártból kilépők és kizártak között viszont többségben voltak a fizikai dolgozók.⁶¹

57 *Habuda Miklós*: A párt és a munkásosztály a konszolidáció időszakában. In: *Az MSZMP negyedszázada. Tudományos tanácskozás a párt 1957. júniusi országos értekezletének 25. évfordulója alkalmából*. Szerk. *Habuda Miklós–Urbán Károly*. Bp. 1982. 138–159.

58 *Szenes Iván*: *A Magyar Szocialista Munkáspárt. A párt újjászervezése és fejlődése (1956–1962)*. In: *Legyőzhetetlen erő* i. m. 241. – *Szenes tanulmánya nem olyan objektív és szakszerű, mint Szabó Éva és Rákosi Sándor ugyanott megjelent id. tanulmányai, de adatbázisuk azonos. (Az idézett bekezdésnél: PIL 288. f. PTO 824., 828. ó. e.)*

59 *Vonatkozik ez Szenes id. tanulmányára is, az 1962 novemberében tartott VIII. pártkongresszus jegyzőkönyve rövid, de hamis áttekintést közöl a tagság összetételéről.*

60 *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1967–1970*. Szerk. *Vass Henrik*. Bp. 1974. 460.

61 I. m. 666–668. – *Ezt az adatot levéltári forrásokon nem ellenőriztem – nem lepne meg, ha már kozmetikázott lenne.*

Ennél az arányváltozásnál fontosabb, hogy bár, miután a tagság csaknem megfeleződött, az alkalmazotti-értelmiségi foglalkozásokon belül is csökkent a párttagok aránya (nem vonatkozik ez a fegyveres erőkre), de aktivitásuk jóval nagyobb volt, mint az üzemi munkás párttagoké (a fent idézett 1970. januári párthatározat szerint például: „A pártalapszervezetek titkárainak 1958-ban 32 százaléka volt munkás, 1968-ban 19 százaléka; ugyanebben az időszakban az alapszervezetek vezetőségi tagjainak 32 százaléka, illetve 23 százaléka volt munkás [...] csökkent a munkások részaránya a különböző társadalmi és államhatalmi – tanácsi – testületekben is”⁶²).

A hetvenes–nyolcvanas években továbbra is törekedtek a pártba belépni hajlandó fizikai dolgozók preferálására, de arányuk és aktivitásuk csökkenését nem tudták megállítani, csak díszmunkások szerepeltetésével pótolni, amibe a vezetés bele is nyugodott és inkább a statisztikák manipulálásában sikerült eredményt elérni, például a „közvetlen termelésirányítók” munkássá minősítésével, így a hetvenes évek statisztikái már nem hasonlíthatók össze a korábbiakkal.

1973–1976 között történt még egy gyenge kísérlet a „munkáspolitikához” való visszatérésre, megpróbálva visszanyúlni az ötvenes évekhez, amikor a párt még a sok tekintetben kedvezményezett munkásságra támaszkodhatott. Az a munkásbázis azonban már nem létezett és a létező munkásosztálynak nem tudtak a rendszer keretein belül olyat nyújtani, ami a rendszer aktív hívévé változtatta volna. A háború előttire esett vissza a munkás helye a presztízlétrán, romlott a szakmunkásképzés tekintélye is. Nem mérséklődött a szakmunkások, illetve a segéd- és betanított munkások közti társadalmi, kulturális, mobilitási distancia, utóbbiak nem zárkóztak fel a szakmunkássághoz, sőt a presztízs-ranglétra legaljára kerültek, közülük továbbra is kevesen jutottak szellemi pályára.

A rendszerváltás és azt megelőző évek megmutatták, hogy a fizikai munkások befolyása a *Magyar Szocialista Munkáspárt* tevékenységében minimálisra zsugorodott.⁶³

TIBOR HAJDU

HOW DID THE WORKERS' PARTY CHANGE INTO THE PARTY OF BUREAUCRACY? (1948–1956)

Following the union of the communist and social democratic parties in 1948, at the beginning the *Hungarian Workers' Party* was a labour party likewise its predecessors. 41.3% of the members were blue-collar workers, and 18.2% were peasants. Before 1945, blue-collar workers had constituted a larger amount of members in labour parties, but after 1945 the middle class became getting stronger. Civil servants

62 I. m. 461.

63 Tanulmányomban igyekeztem bizonyos, a kortörténetírás által elhanyagolt tényeket ismertetni, elsősorban az állampárt szociális összetételének átalakulását. Ezek szorosan összefüggenek további jelenségekkel – a közalkalmazottak, a középosztály társadalmi helyzetének átalakulásával a hatvanas–hetvenes években. Ezekkel foglalkozik a *Történelmi Szemle* 2007. évi 1. számában megjelenő következő írásom.

appeared in particularly great number, and they definitely wanted to belong to the power. This way, civil servants and employees of private offices composed more than 21% of party members in 1948. This percentage continuously changed year by year, however party leadership made every effort to maintain worker hegemony: the great membership revision took place in the winter of 1948/1949 through which 178 000 members were purged from the party, and 123 000 people were reduced to the lower rank of candidate members again. In 1955, only 37.4% of the remained 800 000 party members were blue-collar workers, and 10.6% were peasants. On the other hand, 44% were white collar workers, most of them were the former and the new civil servants. Moreover, getting more people of the blue collar workers became inactive; thus the party became the group of civil servants, activists, army and police officers. Consequently, it did not get significant help from the working class during the revolt of 1956.

After 1956, the above-mentioned tendency increased: according to official data, only 38% of the members were blue collar workers in 1970. The main supporters of Kádár, constituting one third of the members, remained further on the first generation of civil servants of working-class and peasant origin.

The study describes these changes by accurate statistics, and it also analyzes the appearing strongly biased methods of faking. Readers can also learn about the interrelations of the composition of party membership with other social phenomena, such as the rapid growth of the numbers of students and civil servants etc.